

Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

A Review on the Relationship between Religion and Culture

Hasan TANRIVERDİ¹

Geliş Tarihi: 03.10.2018 / Düzenleme Tarihi: 12.11.2018 / Kabul Tarihi: 13.11.2018

Özet

Din ile kültür arasında karşılıklı ilişki söz konusudur. Yani din bir taraftan içinde doğduğu kültürü kendi esasları doğrultusunda dizayn etmekte, diğer taraftan kültürün değer ve imkânlarına göre kendisine yaşam ve uygulama alanı bulmaktadır. Zira dinler sosyal ve ahlâkî değerlerle ilgili ortaya koydukları kurallarla kültürel sahanın biçimlenmesinde etkili olmuşlardır. Dinler sadece Tanrı'nın varlığı, sıfatları, âlemin var edilişi gibi ontolojik meselelere açıklama getirmemişler toplumsal hayatı düzenleyen ahlâk ve hukuk kurallarıyla ilgili esaslar ortaya koyma suretiyle kültürlerin inşasında önemli rol oynamışlardır.

Kutsal mabetler, dinî ritüeller, ayin ve törenler dinin kültürel tezahürleri olarak ortaya çıkmıştır. Örneğin Eski Yunan'da olimpiyat oyunları Tanrı Zeus'u anma adına ve barışı temin etmek için düzenlenmiştir. Değişik kültürlerdeki dans figürlerinde ana temanın kendini Tanrı'ya sunma olması, dansın da dinî kökenli kültürel bir unsur olduğunu göstermektedir. Sosyal bilimlerde dinin antropolojik, sosyolojik ve psiko-lojik işlevleri üzerinde durulmuş ve "beşerî/dünyevî bir sistem", yani ilahî menşeli değil de, tabiat ya da toplum menşeli olduğu ileri sürülmüştür.

Anahtar kelimeler: Din, Kültür, Kutsal Mabetler, Dinî Ritüeller, Ahlâk

Abstract

There is a mutual relationship between religion and culture. That is to say, on one side religion designs the culture that it was born in, in line with its own principles, and on the other side, it finds a living space and application area for itself according to the cultural values and possibilities. This is because religions have been influential in the shaping of the cultural area with the rules they have lay down about social and moral values. Religions do not just explain ontological issues like God's existence, His attributes, creation of the world but they also have played important roles in the establishment of cultures by laying out principles concerning the moral and legal rules that regulate the social life.

Sacred temples, religious rituals and ceremonies have emerged as the cultural manifestations of religion. In ancient Greece, for example, Olympic Games were organized to show respect to God Zeus and to ensure peace in the region. The fact that the main theme in the dance figures of different cultures is one's presenting himself/herself to God also shows that dance is a cultural element of religious origin. In the social sciences where the anthropological, sociological and psychological functions of religion are put emphasis on and religion is a "humane/secular system", that is, it has no divine origin and it is the product of nature or society.

Key Words: Religion, Culture, Sacred Temples, Religious Rituals, Moral

Giriş

Kültür bir milletin, kavmin ya da toplumun hayat tarzının bütünüdür ifade eden bir kavramdır. Bu çerçevede kültür; bilim, sanat, ahlâk, örf, görenek ve insanın ortaya koyduğu diğer eğilim ve alışkanlıkları da içeren kompleks bir yapı arz etmektedir. Her toplumun, kendine özgü anlam ve değer sistemi olduğundan, kültürü farklılık göstermektedir. Bu nedenle tüm kültürleri bir ve aynı evrensel pota altında toplamak mümkün değildir (Cevizci, 2012, 273). Kültürün kendilerinden oluştuğu öğelere, yani ahlâk, hukuk, siyaset, iktisat vb. alanlardaki tutum ve davranışlara yön veren unsurların başında din gelmektedir. Zira dinler sadece Tanrı'nın varlığı, sıfatları, âlemin yaratılışı gibi ontolojik ve kozmolojik meselelerle ilgili açıklamalarda bulunmamışlar, antropoloji, sosyoloji, toplumsal hayatı düzenleyen ahlâk, hukuk ve siyaset kuralları ile ilgili bilgiler de vermişlerdir. Dolayısıyla insan-Tanrı, insan-tabiat ve insan-insan ilişkisinin esasının belirlenmesinde, din belirleyici olmaktadır.

Din olgusunun kültürel, ekonomik, dilsel, bilişsel, psikolojik yansımalarının sosyal bilimler tarafından incelenmeye tâbi tutulduğu malumdur. Ancak bu çalışmada din ve kültür ilişkisi, söz konusu açılarından değil de, felsefi ve teolojik perspektifte ele alınmaya çalışılacaktır. İlaveten dinin, kültürel değerlerin şekillenmesi, kültürün de dinin anlaşılması ve yaşanması üzerinde nasıl bir etkisi olduğu sorusuna cevap aranacaktır.

¹ Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Ordu/Türkiye.
E. posta: hasantan28@myynet.com

Dinin Tanımı

Dinin insan ve toplum hayatındaki yeri ve önemi ile ilgili tartışmalara geçmeden önce din olgusunun kavramsal muhtevası ile ondan ne anlaşıldığının ortaya konulması gerekmektedir. Bundan da önce şunun belirtilmesi gerekir ki; dinin varlığı insanlık tarihi kadar eskidir. İnsan uygarlığının olduğu yerde, din ve inançla ilgili izlere rastlanılmaktadır. İlk insanın dindar oluşu iddiası da, bu tezi teyit eder niteliktedir. Tarihsel süreç içerisinde, bireysel olarak ateist olduğunu iddia edenler çıkmış olsa da, dinsiz bir topluma rastlanılmamıştır (Güneş, 2014, 153). Geçmişte olduğu gibi gelecekte de dinsiz toplum olmayacağı fikri, birçok düşünür tarafından ifade edilmiştir. “*Dünyayı dolaşınız, duvarsız, edebiyatsız, kanunsuz, servetsiz şehirler bulacaksınız; fakat mabetsiz ve mabudsuz bir şehir bulamayacaksınız*” (Cilacı, 1995, 24) diyen Yunan tarihçisi Mestrius Plutarchus (45-127) ile “*geçmişte bulunduğu gibi bugün de ilimsiz, sanatsız, felsefesiz, toplumlar bulunacaktır, fakat dinsiz bir toplum asla*” diyen Bergson (1948, 105’den akt., Korlaelçi, 1993, 35) bu gerçeği dile getirmektedirler.

Dinin, toplum hayatının vazgeçilmez bir unsuru olduğu konusunda görüş birliği içinde olan düşünürler, onun tanımı ve menşei konusunda farklı düşüncelere sahiptirler. Buradan din kavramının, düşünür ve insanların zihinlerinde aynı şeyi çağrıştırmadığı anlaşılmaktadır. Din denildiğinde ilahî, ilahî olmayan, monoteist, politeist tüm dinlerin akla gelmesi, çeşitli din mensuplarının ve disiplinlerce dinin farklı şekillerde anlaşılması, teizm, deizm, panteizm gibi farklı Tanrı tasavvurlarının olması, herkes tarafından kabul gören bir din tanımı yapmayı güçleştirmektedir. Zira bir Budist ile Yahudi ve Müslüman’ın dinden anladığı aynı şey olmadığı gibi teist ile deist ya da panteistin din anlayışı da farklılık göstermektedir. Buna, dinin ilahî menşeli değil de, beşerî menşeli olduğunu iddia edenlerin görüşleri eklendiğinde, durum daha karmaşık bir hal almaktadır.

Dinlerin, aralarındaki farklılıklara rağmen, insanın kutsalla ilişkisine açıklama getirme, bir yaşam tarzı sunma gibi ortak yönlerinin olduğu bir gerçektir. Bu gibi ortak yönlerden hareketle bazı tanımlar yapılmıştır. Ancak bu tanımlarda dinin mahiyeti ve hakikatinin açıklanması yerine, temel özellikleri betimlenmeye çalışılmıştır. “İlahî kitaplı dinler”de ortak yön olarak öne çıkan inanç, ibadet ve ahlâkla ilgili hususlar dikkate alınarak şöyle bir tanım yapılmıştır: Din, bireysel ve toplumsal yönü bulunan, fikir ve uygulama açısından sistemleşmiş olan, inananlara yaşam tarzı sunan ve onları belli bir dünya görüşü etrafında birleştiren nizamdır. Dinde, aşkın ve kutsal bir Yaratıcıya isteyerek bağlanma, iradesine tâbi olma vardır (Aydın, 1999, 6-7). İslâmî literatürde din, benzer şekilde, “*akıl sahibi kişileri peygamber tarafından bildirilen gerçeklikleri kabule çağıran ilahî kanun*” (Cürcani, 1997, 105) olarak tanımlanmıştır.

İnsanın kutsalla ilişkisini düzenleyen din, ahlâkî iyi ile kötünün ne olduğunu belirlemesi itibarıyla değerler alanında da etkili olmuş, insan davranışlarına ve yaşam biçimlerine yön vermiştir. Bu bakımdan din, tarihsel süreç içerisinde gerçekleşen birçok olayın motive edicisi olduğu gibi kültür ve medeniyetlerin inşasında da tayin edici faktörlerden olmuştur. Din-kültür ilişkisi meselesinde din merkezli paradigma yerine, insan merkezli paradigmayı benimseyen sosyal bilimciler dinin otonomluğunu reddederek, menşei ve mahiyeti hakkında natüralist teoriler ileri sürmüşlerdir. Din ve Tanrı’yı, varlık ile değerlerini koruma adına, toplum tarafından üretilmiş olgular olarak kabul etmişlerdir.

Örneğin Ludwig Feuerbach (1804-1872), dinin merkezine insanı yerleştirerek dini, insanın duygu ve isteklerinden doğan bir kurgu olduğunu belirtmiştir (Feuerbach, 1957, 5). Dini; varlığın, idrakimizi aşan bir kudretin eseri olduğunu kabul etme olarak tanımlayan Herbert Spencer (1820-1903), onun kaynağını ata ruhlarına tapmaya dayandırmıştır (Spencer, 1947, 53). Max Müller (1823-1897), sonsuzun kavranmasını sağlayan, akıl ve mantığa tâbi olmayan zihniyeti ya da istidat olarak görürken (Müller, 2004, 13), Friedrich Nietzsche (1844-1900) insanların korku ve ihtiyaçlarından doğan dinin, aklın alt edilmesiyle varlık kazandığını ifade etmiştir (*Ayrıntılı bilgi için bkz., Demirhan, 2002*). Sigmund Freud’a göre (1856-1939) ise din, doğanın kontrol edilemeyen korku dolu yönlerine (zelzele, su baskını, fırtına, hastalık ve ölüm) karşısında geliştirilen zihinsel savunma mekanizması olarak insanlığın evrensel nevrozudur (Freud, 1961, 30-44). Durkheim (1858-1917) dini, kutsalla ilgili inanç ve pratikler sistemi (Durkheim, 1965, 62), Carl Gustav Jung (1875-1961) ise zihnin özel eylemi olarak görmektedir (Jung, 1995, 9).

“*Kutsalı*”, tabii ve esrarengiz güçlerin zihinsel yansıması, insan ürünü bir öğreti olarak gören sosyal bilimciler, dinin birey ve toplum hayatı üzerindeki pragmatik yönünü baz alarak, tek boyutlu bir yaklaşım sergilemiş, dini sosyal ve psikolojik bir olgu konumuna indirgemişlerdir. Zira dinin ilahi ve aşkın menşei olduğunu reddederek, dinin kaynağını toplum ya da insanın korku ve ümitlerine dayandırmışlardır. Başka bir ifadeyle dinin “*beşerî/dünyevi bir öğreti*” olduğunu iddia etmişlerdir. Dinin “*beşerî/dünyevi bir öğreti*” olması, tabiat, toplum ve insandan bağımsız bir gerçekliği olmadığı anlamına gelmektedir. Bu tür yaklaşımlarda, ilkel toplumların inanç sistemlerinden hareket edilmek suretiyle, dinin doğaüstü ve metafiziksel boyutu reddedilmektedir. Dinleri dünyevi doktrinlerle aynı statüde gören bu yaklaşımlar, dinî diğer dünyevi sistemlerden ayıran kendi özgü manevi boyutunu, mahiyet ve fonksiyonunu kavramaktan uzaktırlar. Zira hiçbir dünyevi sistem, insanın varlık dünyasıyla ilgili sorularına, din gibi, insan ruhunu ve zihnini tatmin edecek cevaplar sunamamıştır.

Özellikle vahiy kaynaklı dinler söz konusu olduğunda dinin sahibi mutlak varlıktır, insanın ve âlemin yaratıcısıdır. Bunların insanlığın problemlerine verdiği cevaplar, inanan için mutlak doğru olduğundan insanı içinde bulunduğu belirsizlik ve evrendeki yalnızlığından kurtarmaktadır. Ancak soruları netlik kazandığında insan zihni, rahat ve huzurlu olabilmektedir. İnsanın varlığı ve evrendeki yeri ile ilgili sorularına tatmin edici cevaplar veren din, evrendeki hayatını düzenleyici ilkeler de sunmaktadır. Bilim, insanın bu tür sorularına ancak tamamlayıcı mahiyette cevaplar üretebilmektedir. Bu yüzden din, insan hayatının vazgeçilmez öğelerinden biri olarak daima var olacaktır (Güngör, 1997, 98).

İlahî dinler beşerî menşeli olmayıp bizzat Tanrı tarafından peygamberler vasıtasıyla gönderilmişlerdir. Evrensel olan bu dinler tabiat, medeniyet ve kültüre aşkındırlar. Onları, ilkel kabile dinleri ve felsefî doktrinler gibi kültürün basit ahlâkî unsurları olarak görmek büyük bir yanılıdır (Korlaelçi, 1993, 45). Zira peygamberi olmayan batıl dinler, ilahî dinlerin taklidi ve onlardan sapma sonucu doğmuşlardır (Janet ve Seailles, 1978, XLI). İlahî dinler, tabii güçlerin, kültürel unsurların

kutsanması neticesinde ya da filozofların soyut düşüncelerinin ürünü olarak icat edilmişler değillerdir. Bu dinler, bir kültür ortamı içerisinde doğarsalar da, kültür ürünü olmayan ilahi sistemlerdir.

Buradaki diğer bir husus ise dinlerin “*beşerî/dünyevî bir öğreti*” olduğu şeklindeki değerlendirmede, sosyal bilimlerin yönteminin dışına çıkılarak, din hakkında teolojik ve felsefi yargıda bulunulmuş olunmasıdır. Ancak deskriptif olan sosyal bilimlerin objektif olması, tasvir ve açıklama işlemi ile yetinmesi, dinin hakikati ve bu açıdan değerlendirilmesi gibi konulara girmemesi gerekir. (Kılıç, 2013, 16). Bununla birlikte aydınlanma dönemi ile birlikte, bilimsellik adı altında, dine ve dinî değerlere karşı sergilenen özgürlükçü tavır sayesinde, bu tür yaklaşımlar popüler hale gelmiştir. Böylece naklin devre dışı bırakıldığı, mantıksal ve bilişsel temelli teolojiler savunulmaya, Tanrı merkezli kültür sistemleri yerine, insanın değerini kendi “*ben*”inde bulan antroposentrik kültür sistemleri öne çıkmaya başlamıştır.

Dinler Tanrı kavramı esası üzerine kurulmuş olsalar da onların Tanrı kavramından onun sıfatlarına, dünya hayatından ahiret hayatına yükledikleri anlamlar farklılık göstermektedir. Örneğin İslam’da insanın dünyası, Hristiyanlıktaki gibi, maddi ve manevi yahut Kayser ile İsa’nın sahası şeklinde ayrılmamıştır. Bu yüzden İslam, insanı maddi ve manevi yönüyle kavramaya çalışan, onu topyekûn ele alan bir sistemdir. Hristiyanlıktaki manasıyla laik olmayıp onda laiklik, daha çok vicdan hürriyeti şeklinde tezahür etmektedir (Güngör, 1997, 51). Dinlerin Tanrı, ilahî kitap, peygamber, vahiy, yaratma, ahiret vb. yükledikleri farklı anlamlar, onların kültür ilişkisine de yansımıştır. Zira Sezar’ın hakkını Sezar’a bırakan Hristiyanlık ile insan hayatının tüm alanlarına müdahale eden İslam’ın sosyal ve kültürel hayattaki yansımalarının aynı olması beklenemez. Dolayısıyla farklı dinler, farklı kültürler inşa ederler.² Burada, din-kültür ilişkisine geçmeden önce, “kültür” ile ne kastedildiğine değinmemiz yerinde olacaktır.

Kültürün Tanımı

Latince “*cultura*” kelimesinden gelen “kültür”, Türkçe’de “*ekin*” anlamına gelir. Doğada insan tarafından üretilen şeyler “*kültür*” kavramı ile ifade edilmektedir. Bu bağlamda kültür, genel olarak, insanlarca üretilen bilgi, değer, inanç, sanat, gelenek gibi birimlerden oluşan bir bütündür. İnsanoğlu tabiatı kendi değerleri doğrultusunda şekillendirerek kültürleştirmektedir. Bu çerçevede kültür, “insanın tabiat üzerine empoze ettiği sun’î bir çevre” olarak tanımlanmıştır (Kılıç, 2013, 18). Dinin tanımında olduğu gibi kültür de farklı şekillerde tanımlanmıştır. Her düşünür, kendi dünya görüşüne uygun düşen bir kültür tanımı benimsemiştir.

Eliot’a göre (1889-1965) kültür, insanın soyut kavramları anlama ve kullanabilme yeteneğidir. Tamamen toplumun ürünü olup toplumu, toplum yapan şeydir (Eliot, 1981, 13). Taylor insanlığının ürettiği bilgi, sanat, gelenek, görenek vb. yeteneklerle beceri ve alışkanlıkları kapsayan karmaşık bir bütün olarak tanımlamıştır (Güvenç, 1984, 102). Çağdaş Türk düşünürlerinden biri olan Erol Güngör ise kültür denilince, bir topluluğun problemlerini çözmek üzere ürettiği ve yıllar içinde standart hâle gelen usul ve vasıtaların anlaşılmasını belirtmiştir. Toplumların ihtiyaçlarını karşılamak üzere benimsedikleri hayat tarzı, maddi ve manevi unsurlarıyla onların kültürünü oluşturur (Güngör, 1990, 76). Buradan anlaşılacağı üzere doğada, tabii olarak bulunmayıp insanlar tarafından ortaya konulan her tür unsura kültür denilmektedir.

Kültür, özgü ve ortak olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kültürün bazı unsurları belli bir millete özgü iken bazıları tüm insanlığa özgüdür. Bunlardan ilkinde özgü kültür denilir ki; milletlerin ayırımı kültürün bu yönü ile olmaktadır. İkincisine ise ortak kültür denilmekte olup bunlar insanlığın ortak malıdır, belli bir millete özgü değildir. Bunların ilki mahallî ve sosyo-subjektif iken, ikincisi genel ve objektiftir. Milletler, ortak kültür öğelerini, milli kültürleri doğrultusunda dönüştürerek kendisine has kılar. Dolayısıyla milli kültür, özgü kültür ile ortak kültürün birleşiminden meydana gelir. (Öner, 1991, 4-6). Yani hak, hukuk, ahlâk, dürüstlük, adalet, misafire hürmet gibi değerler tüm toplumlar için geçerli olmakla birlikte bunların anlaşılma ve uygulanma biçimi kültürden kültüre değişiklik gösterir. Evrensel değerler ortak kültürü, bunların toplumlara göre uygulanışı ise özgü kültürü meydana getirir.

Özgü kültür, diğer topluluklardan farklı olmayı, kimlik sahibi olmayı, millet olmayı sağlayan etmendir (Ecer, 2010, 89). Onun en önemli işlevlerinden biri, milli bilincin oluşmasını sağlamasıdır. Bireyin mensubu olduğu gruba aidiyet duygusu ile bağlanmasını sağlayan en güçlü bağ, bu bilinçtir. (Öner, 1991, 4-6). İnsanın değer dünyasını şekillendiren özgü kültür, aynı zamanda beşerî birikim ve çabalara bağlı olarak değişime uğramaktadır. Özgü kültürde böyle bir değişime neden olan ve yön temel unsurlardan biri de dindir. Zira dinler, özellikle doğuşları esnasında, toplumsal yapıdaki çatıştığı unsurları ya kendi esasları doğrultusunda dönüştürmüş ya da kendisi mevcut yapıya uymuştur. Kültürel unsurları tamamen ortadan kaldırarak yeni bir toplum inşa etme yerine, var olan kültürel değerler ile uzlaşma yoluna gitmiştir. Her birey, nasıl mensubu olduğu toplumun ahlâkî, siyasî, hukukî vb. değerlerinin etkisi altında yetişiyorsa dinî değerlerinin de etkisi altında yetişmektedir. Bu da din-kültür ilişkisi meselesini gündeme getirmektedir.

Din-Kültür İlişkisi

Burada öncelikle şunu belirtmemiz gerekir ki; felsefe, ahlâk, sanat, hukuk ve kültürden daha eski olan dinin, her ne kadar iç içe olsalar da, aynı şeyin değişik yönleri olarak tanımlanması doğru değildir. Dinin kendine özgü tabiatüstü boyutu, onu hukuk, sanat, ahlâk ve eğitim gibi kültürel birimlerden farklı kılmaktadır. Bu nedenle din, kültürün cüzlerinden biri olmadığı gibi ondan izole de edilemez. Çünkü din, kendi dünya görüşüyle kültürün tüm sahalarına nüfuz eder (Korlaelçi, 1993, 45-46).

Toplumsal yapının vazgeçilmez unsurlarından olan dinî, siyasî, ahlâkî, iktisadî, felsefî ve estetik değerlerin birbirinden bağımsız olduğu, aralarında bir ilişkinin olmadığı söylenilemez. Tüm bunlar toplumsal hayatta, insanın hayatına anlam verme ve hayatı düzene koyma faaliyetinin birer ürünü olarak, kendilerini göstermektedirler. Bunların dile getirdiği, teorik

² Eliot, Asya’nın, Hristiyanlığı kabul etmesi halinde bile, Avrupa kültürünün parçası olamayacağını söylemektedir. Ona göre, Avrupa standartlarının geliştiği ve kurallarının perçinleştiği ortam Hristiyanlıktır. Avrupalının ürettiği ve yaptığı şeyler, Hristiyanlık geleneğine dayanır ve anlamını bu gelenek içerisinde kazanır. Voltaire (1664-1778) ve Nietzsche’yi ancak Hristiyan kültürü yaratabilir. Eğer Hristiyanlık ortadan kalkarsa Avrupa kültürünün yaşamasına imkân yoktur (Eliot, 1981, 135-136).

olarak tasvir ettiği tecrübeler, aynı varlığın, yani insanın hayatında birlikte yaşanmaktadır (Aydın, 1999, 303). Bundan dolayı bu unsurların uyum içerisinde olması, aralarında bir çatışma olmaması beklenir. Bununla birlikte, tarihsel süreç içerisinde, din ile kültürün diğer şubeleri arasında bir takım çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmanın bariz örneklerinden biri, şüphesiz din-bilim çatışmasıdır.

Rönesans dönemi, Hristiyan Batı dünyasında, bu çatışmaların en şiddetli şekilde yaşandığı dönem olarak anılmaktadır. Zira Rönesans, Ortaçağ skolastik düşüncesine ve kilisenin otoritesine tepki olarak doğmuş, bunun yerine hür ve tenkitçi düşünce esas alınmıştır. Kopernikus, Kepler ve Galile yaptıkları bilimsel araştırmalar neticesinde, kilisenin de benimsediği Aristoteles-Batlamyus'un yer merkezli sistemi yerine, güneş merkezli sistemi savunmuşlardır. Bu fikirleri yüzünden din adına, kilise tarafından, şiddetli bir muhalefetle karşılaşmışlardır. Bu muhalefet, Bruno'nun engizisyon mahkemesinde yargılanmasına ve yakılarak öldürülmesine kadar gitmiştir. Daha sonra engizisyon mahkemesinde yargılanan Galile ise böyle bir ceza ile karşılaşmaktan korktuğu için fikirlerinden vazgeçtiğini söylemek zorunda kalmıştır. Batıdaki din-bilim çatışması, kilisenin kabul ettirmeye çalıştığı otoriter din anlayışı ile yaşanmıştır.

İslam dünyasında da 11. yüzyıldan sonra felsefeye karşı, bir tepki ve muhalefetin olduğu görülmektedir. Müslümanlar bu yüzyıldan önce ise, yani 7. ve 11. yüzyıllar arasında fetihler sonucu karşılaştıkları medeniyet ve kültürlerin bilgi birikime büyük bir ilgi göstermişler, tercüme yoluyla bu kültürlerin bilgi birikimlerini kendilerine mal etmeye ve onlardan yararlanmaya çalışmışlardır. Kendilerinden önce bilime katkı sağlayan düşünürleri saygı ile yâd etmişler, onlarda gördükleri eksiklik ve hataları gidermek yoluyla kendi düşünce sistemlerini kurmuşlardır. Onların bu faaliyetlerinin arkasındaki teşvik edici güç, İslam'ın bilime verdiği değer ve önem olmuştur. "*Bilim, İslam'da böylesine merkezi bir konuma yerleştirilmiş, hatta neredeyse dinî bir saygı görmüş olmasaydı, muhtemelen çeviri faaliyeti, olduğundan daha az bilimsel, daha az sürükleyici ve daha çok yaşamak için pek zaruri olanı almayla –gerçekte bilinenden farklı bir şekilde– sınırlanmış olarak kalırdı*". (Rosenthal, 1965, 18'den akt., Sezgin, 2008, 1/5). O halde söz konusu dönemlerde yaşayan Müslümanların, İslam dininin temel kaynakları olan Kur'an ve sünnetten böyle bir netice çıkarmaları, onları bilimsel faaliyetlere yöneltmiştir. Ancak Gazzâlî sonrasında İslam dünyasında hikmet denilen bilimlerden (matematik, mantık, astronomi, tıp, fizik, metafizik) özellikle felsefeye karşı olumsuz bir tavır takınılmış, Fârâbî ve İbn Sînâ Gazzâlî tarafından fikirlerinden dolayı küfürle itham edilmişlerdir. Endülü's'te ise Gazzâlî karşıtlığı kendini göstermiş, kitapları yasaklanarak yakılmıştır. Bunun sebebi Gazzâlî sonrası bazı Müslümanların İslam'ın temel kaynaklarından nassları yoruma ve kıyasa başvurmadan olduğu gibi kabul etmek, onlarda geçmeyen hususları bid'at olarak görmek, akli ilimlerle meşgul olmamak sadece nakli ilimlerle ilgilenmek şeklinde anlamalarıdır. Dolayısıyla din-bilim çatışması, belli bir dine mensup insanların din anlayışlarından, nassları o doğrultuda yorumlamalarından kaynaklanmaktadır.

Dinin kültürel öğeler içerisinde çok yakın ilişkisi olduğu alanlardan biri ahlâktır; onlar arasında sıkı bir bağ vardır. Çünkü insanların yeme-içmeleri, giyim kuşamları, ibadet ve dua şekilleri, olaylar karşısındaki tavır ve tepkileri üzerinde belirleyici olan en önemli etmen dindir. Helal ve haram olan şeyler din tarafından belirlendiği gibi, sosyal ve kültürel hayatla ilgili bazı davranışları onaylayıp, bazılarını onaylamayarak toplumun değer yargıları üzerinde belirleyici olmaktadır. Hatta evlenme ve boşanmanın şartlarını belirlemek suretiyle en küçük sosyal kurum olan aileye kadar kültürel hayatın her alanına nüfuz eder (Kılıç, 2013, 20). Bu nedenle bir Budist'in, iktisat, sanat, ahlâk vb. meselelerdeki tutumu, Müslüman veya Hristiyan'ından farklı olmaktadır (Freyer, 1964, 75). Örneğin, her din mensubu kendi kutsal kitabına ve inanç esaslarına göre hareket ettiğinden, Müslümanlar için kurban kesme ibadet hükmünde iken Budistler, yetkililerin vebaya önlem almak için hastalıklı hayvanların öldürülmesi gerektiği kararı verdiklerinde, bu karara "*hiçbir canlı öldürülemez*" düsturuyula karşı çıkmışlardır (Türkdoğan, 1977, 201).

Maddi ve manevi ihtiyaçlarının olması ve bu ihtiyaçlarının karşılanmasının gerekliliği insanı, maddi ve manevi hayatı olan bir varlık yapmaktadır. İnsanın maddi hayatı, onun maddi obje ve süjelerle olan ilişkisinden teşekkül etmekte iken; manevi hayatı ise nihai gerçeklikle olan ilişkisi ve ahlâkî değer atfedilen fiillerinden meydana gelmektedir. İşte insanın manevî hayatını belirleyen, fiillerini iyi-kötü, sevap-günah, güzel-çirkin olarak nitelenmesine yol açan büyük ölçüde dindir. Bu nedenle bir din mensubu için iyi ve ahlâkî olan bir fiil, başka bir din mensubu için gayri ahlâkî olabilmektedir. Bu tür farklılıkları ibadetten evliliğe kadar hayatın tüm alanlarında görmemiz mümkündür. Tüm bunlar, dinin kültürel hayat üzerindeki fonksiyonu gözler önüne sermektedir.

Yukarıdaki sebeplerden dolayı çoğu ahlâkçı dini, ahlâk için vazgeçilmez bir unsur olarak görürken, bazıları dinin ahlâk alanında yeri olmadığı ve bu alandan çıkarılması gerektiği kanaatinde dir. "*Sekülerleşme*" adı altında, metafiziksel olguların başta değerler alanı olmak üzere, hayatın her alanından çıkarılması gerektiği tezi ileri sürülmüştür. Fakat böyle bir durumda çoğu ahlâk teorisi temel dayanağını kaybedeceği gibi anlamını da yitirecektir. İnsanları ahlâkî iyiyeye sevk eden en önemli motivasyon kaynağı ortadan kalmış olacak, ahlâkî değerlerin evrenselliği konusunda şüpheler doğacaktır.

Din, toplumu oluşturan bireylerin aynı düşünce ve hareketleri benimseyerek ortak değerler etrafında toplanmasını sağlamaktadır. Dinî bağların güçlülüğü nispetinde, toplumsal birlik ve bütünlük korunmaktadır. İnanç birliği olmadan, kültür itibarıyla, insanları bir araya getirme çabaları boş bir uğraş olmaktan öteye geçmez. Buna göre, inanç birliğinden kaynaklanan ahenk, toplumu bir arada tutan temel bağdır (Eliot, 1981, 98 vd.). Ritüel ve ibadetler aynı değer ve düşünceler sahip olma duygusunu canlı tutarak, "*grup ruhu*" bilinci oluşturur; toplumsal birliktelik ve dayanışmayı kuvvetlendirir (Güneş, 2014, 157-159; Freyer, 1964, 37). İnsanlar arasındaki birlik ve dayanışmayı güçlendirmesi bakımından bayramlar dikkat çekmektedir. Topluların kendilerine özgü kutsallık ve önem atfettikleri dini ve millî bayramları vardır. Ülkemizde dinî bayramlarda bayram namazı öncesi ihtiyaç sahiplerine sadaka ve fitre verilmesi, kılınan bayram namazları ve bayram namazı sonrasında yapılan bayramlaşma merasimleri, kırgınların barıştırılması gibi etkinlikler birlik ve dayanışmayı pekiştiren uygulamalardır.

Ortak dini inanç ve uygulamalar, farklı coğrafyalarda yaşayan insanlar arasındaki iletişim ve etkileşimi canlı tutma özelliğine sahiptir. Farklı coğrafyalarda yaşayan insanlar üzerinde inanç birliğin sağladığı yararlı neticeyi görmek için İsrailoğulları örnek gösterilmektedir. Zira asırlardır dağınık halde yaşayan Yahudiler, inanç birliği sayesinde sonunda devlet olabilmişlerdir (Korlaelçi, 1993, 46). Aynı zamanda dinler, devletlerin kuruluş ve yönetim şekilleri üzerinde etkili olmuştur. Devletlerin yönetim şekli ve hukuk sistemlerinin muhtevasını belirleyen amillerden biri de dindir (Wach, 1987, 21). Teokratik ve yarı teokratik devletler, dinin devletlerin yönetim şekli, dinî hukuk da hukuk sistemleri üzerindeki etkisini göstermektedir. İnsanların birbirleriyle ve devlet olan ilişkilerini düzenleyen hukuk kurallarının belirlenmesinde, kendisinden yararlanan önemli kaynaklardan biri de dindir. Zira dinler sosyal hayat için getirmiş oldukları kurallarda, hukuk da olduğu gibi, toplumun refah ve huzurunu amaçlamışlardır.

Dinin toplumsal hayat üzerindeki bir diğer işlevi, insan ve toplumlar için oto-kontrol mekanizması görevi görmesidir. Bu kontrol zayıfladığında, insan davranışlarında ilkelliğe dönüş ve kültürel değerlerle çatışma başlar. Din, kültürel değerlere zıt eğilimlere engel olmasının yanında, insanların bunalım ve karamsarlıktan kurtulmalarına da yardımcı olur. Kendisinin her şeyi bilen, her şeye gücü yeten Tanrı'nın koruması ve gözetimi altında olduğuna inanan biri, ruhsal dinginliğe ulaşacak (Korlaelçi, 1993, 36-46), karşılaştığı sıkıntılar karşısında direnme gücü daha da artacaktır (Turan, 2018, 426).

Dinlerin toplumların kültürel hayatlarında ne kadar önemli rol oynadığı, sanat eserlerinden anlaşılmaktadır. Birçok kültürel miras zamanla kaybolduğu halde, dinî olanlar oldukları gibi kalmıştır (Mengüşoğlu, 1988, 203). Örneğin eski Mısır medeniyetine ait piramitler, Avrupa ülkelerinde gördüğümüz kiliseler, yine ülkemizde gördüğümüz cami, mescit, şadırvan, türbe vb. sanat eserleri dinin kültürel miras üzerindeki etkisini gözler önüne sermektedir. Dinin bireyler arasında sağladığı birlik duygusu olmadan, üstün bir medeniyetin işareti olan, bu tür eserlerin meydana getirilmesi mümkün gözükmemektedir (Korlaelçi, 1993, 47).

Dinler hem toplumların mimari, edebiyat ve musiki anlayışlarının içeriğini belirlemiş, hem de bazı sanat dalları rağbet görürken bazılarının geri plana itilmesini sağlamıştır. Her kültürde, bunu doğrulayan örnekler vardır. Örneğin Yahudilik ve İslamiyet'te, eski Yunan antropomorfizmini temsil eden sanat eserleri rağbet görmemiştir. Hristiyanlığın başlangıcında aynı tutum sergilenirse de, "helenleşmiş" din anlayışının ortaya çıkışıyla bu tutum değişime uğramıştır. Yine Müslümanlar edebî eserlerinde Hz. Peygambere en yüce mevkii vermiş olsalar da, O'nu minyatür, resim vs. konu edinmekten kaçınmışlar, temsil ve tasvirine izin vermemişlerdir (Aydın, 1999, 303). İslamiyet'te resim ve heykelin meşruluğu tartışma konusu olması çini, minyatür, hat, tezhip vb. gelişmesine yol açmıştır (Sezen, 1988, 102). Ülkemizdeki cami ve mescitlerin süslemelerinde herhangi bir canlılığın resmine rastlanılmaması, daha ziyade geometrik şekillerin ve kaligrafinin kullanılması bu gerçeği teyit etmektedir.

Din-kültür ilişkisi tek taraflı değil, çift yönlüdür. Din bir taraftan inanç, ibadet, ahlâk esasları ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan hayat tarzı ile kültüre şekil verirken, diğer taraftan kültürün değer ve imkânlarına göre kendisine yaşam ve uygulama alanı bulmuştur. Yani dinî düşünce ve hayat, toplumun kültürel birikime göre şekil kazanmıştır. Din kurucularının ve mensuplarının zihniyetlerinin şekillenmesinde, toplumsal çevrenin rolü inkâr edilemez. İnsanların, içinde yaşadıkları kültürün düşünce yapısından ve geleneklerinden etkilenmemesi düşünülemez. Samî dinlerinde ay tanrısına verilen önem, doğal çevrenin dini düşünce üzerindeki etkisine örnek gösterilmektedir. Onlar, sıcağın etkilenmek istemediklerinden, gece serinliğine kutsiyet atfetmişlerdir. Yine tarım toplumundan medeni topluma geçişte, önceki ritüel ve seremoniler yerini, yeni ritüel ve seremonilere bırakmıştır (Taplamacıoğlu, 1983, 93-96). Dolayısıyla dinî düşüncede yaşanan değişimler kültürel yapıda değişime yol açtığı gibi, kültürel yapıdaki değişimlerde dinî düşüncede değişime yol açmıştır (Akyüz vd., 2009, 142).

Kültürel öğelerin, kutsal mabetlerin mimari yapıları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Toplumun bilgi birikiminden yaşanan bölgenin bitki örtüsüne, doğal kaynaklarından teknolojik aletlere kadar birçok kültürel öge, mabetlerin inşa ve mimarisinde etkili olmuştur. Belli bir coğrafya ve dönemde inşa edilen mabetle, başka bir coğrafya ve dönemde inşa edilen mabet farklı özellikler taşımaktadır. Örneğin Suud Cami mimarisi ile Türk Cami mimarisi bir olmadığı gibi Selçuklu Cami mimarisi ile Osmanlı ve günümüz cami mimarisi arasında farklılıklar vardır. Karahanlılar döneminde camiler kerpiçten yapılırken daha sonraki dönemde tuğlanın ana malzeme olarak kullanılması, Osmanlılar döneminde taşın tercih edilmesi kültürün dinî kurumlar üzerindeki etkisini göstermektedir. Söz konusu durum, farklı kültürlerin gıysi tercihlerinden yemek adablarına, nişan ve düşün adetlerinden bayram seremonilerine kadar birçok konuda da kendisini göstermektedir.

Din-Kültür İlişkisine Örnekler

Şehirlerdeki mimarî yapılar ve nişan, evlilik, cenaze törenleri gibi uygulamalar, o bölgenin dini ve kültürel yapısı ile ilgili bize bilgiler sunmaktadır. Dolayısıyla bir bölgede inşa edilen mabetlere, insanların isimlerine, mezar taşlarına bakarak, o bölgede yaşayanların dini kimliği hakkında fikirler edinebiliriz. Bu tür yapı ve etkinlikler toplumların gelenek ve görenekleri yansıttığı gibi gelenek ve görenekler onların inançlarından izler taşır. Halkının yüzde 99,2'sinin Müslüman olduğu ülkemiz insanının (Yazar yok, 2014, 3) kültürel hayatının her alanında İslam dininden izlere rastlamak mümkündür.

Birçok uygarlık ve kültüre ev sahipliği yapan ülkemizim değişik bölgelerinde gerek kasaba, gerekse şehir olsun, bu uygarlık ve kültürlere ait çok sayıda sanat eserleri ve tarihi kalıntılar bulunmaktadır. Müslüman Türkler tarafından ele geçirilmesinden önceki medeniyetler tarafından manastırlar, Müslümanlar tarafından ele geçirilmesi ile de cami, han, hamam, türbe, çeşme vb. yapılar inşa edilmiştir. Dolayısıyla gerek Cumhuriyet döneminde, gerekse daha önceki dönemlerde inşa edilen cami, türbe ve çeşme, önceki kültürlere ait manastırlar, ülkemizin önemli inanç ve kültür turizmi potansiyelleri arasındadır. Dinin toplumların kültürel hayatı üzerindeki olumlu katkılarının yanında, bir de kültürel unsurlara kutsiyet veya uğursuzluk atfedilmesi sonucu bir takım batıl inançlar da geliştirilmiştir. Söz konusu bu husus, tüm toplumların kültürel hayatı için geçerli olan bir durumdur.

Sonuç

Dinlerin, sanattan eğitime, ahlâktan geleneklere kadar toplumsal hayatın her alanında inkâr edilemez etkileri bulunmaktadır. Dinin kültürel yaşamla iç içe olması, onun “*insanî inşâlar*” olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Ancak böyle bir değerlendirmede, vahiy ürünü ilahî dinler ile ilkel kabile dinleri, aynı kategori içerisine alınmıştır. Tabiatüstü olan ilahî dinlerin toplumsal ve kültürel hayatın ürünü, yansımaları olduğu iddiasının doğru ve tutarlı olduğu söylenemez. İlahî dinler bir kültür ortamı içerisinde hayat bulmuş olsalar da, kültür tarafından oluşturulmuş değillerdir.

Değer yargılarımızın ve olgular karşısındaki tavrımızın oluşmasında, belirleyici olan en önemli unsur dindir. Bir şeye haram-helal, iyi-kötü ve bir olay karşısında öyle değil de böyle davranmam gerekir derken, temel alınan ilkeler dinden ve Kutsal Kitaplardan elde edilmişlerdir. Örneğin Müslümanlar için bir hayvanın kurban edilmesi kutsal bir fiil, ibadet iken; Budizm’de, Janizm’de ve Sihizm’de kaçınılması gereken bir fiildir. Buna göre ayrı inançlara mensup insanların ahlâkî, hukukî, iktisadî vb. alanlarındaki beklenti ve eylemleri farklılık göstermektedir.

Dinî, siyasî, ahlâkî, iktisadî, felsefî, estetik vb. kültürel değerlerin uyum içerisinde olması, bir çatışma olmaması beklenir. Ancak tarihsel süreç içerisinde, din ile diğer kültürel birimler arasında çatışmalar yaşandığı da görülmektedir ki; bunun en açık örneği din ile bilim çatışmasıdır. Gerek Batı, gerekse İslam dünyasında bunun örnekleri mevcuttur. Ancak din ile bilim arasındaki uyumun da, çatışmanın temelinde, din mensuplarının dinlerinin temel kaynaklarını anlama ve yorumlama farklılığı bulunmaktadır. İslam dünyasında 7. ve 11. yüzyıllar arasında bilimsel ve felsefî faaliyetlere yoğun ilgi duyulmuşken, daha sonraki dönemlerde bu ilgi yerini felsefî ilimlerle mücadeleye bırakmıştır. Netice itibarıyla din-kültür ilişkisi, her dönem ve uygarlıkta, sahip olunan paradigmaya göre farklı şekillerde kendisini göstermektedir.

Kaynakça

- Akgül, M. (2008). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Toplumsal Değişme; Yaşama Pratiği, Kültür ve Din İlişkisi. *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 225-234.
- Akyüz, N. Gürsoy, Ş. Çapçoğlu İ. (2009). *Din ve Toplumsal Değişme, Din Bilimleri-2*. Ankara, Ankara Üni. Basımevi.
- Aydın, M. S. (1999). *Din Felsefesi*. İzmir: Dokuz Eylül Üni. İlahiyat Fakültesi Yay.
- Cebeci, S. (2008). Milli Kimlik Bağlamında Din-Kültür İlişkisi. *SBE Akademik İncelemeler Dergisi*, 11(2), 1-11.
- Cevizci, A. (2012). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say.
- Cilacı, O. (1995). *Günümüz Dünya Dinleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- Cürçani, S. Ş. (1997). *Terimler Sözlüğü (Kitabu’t-Ta’rifât)*. Arif Erkan (Çev.). İstanbul: Bahar.
- Demirhan, A. (2002). *Nietzsche ve Din*. İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- Durkheim, E. (1961). *The Elementary Forms of the Religious Life*. Joseph Ward Swain (Trans.). New York: The Free Press.
- Ecer, A. V. (2010). Büyük Türk Bilgini Mehmet Matürüdi ve Türk Kültürünü Destekleyen Görüşleri, *Hikmet Yurdu*, 11(6), 89-106.
- Eliot, T. S. (1981). *Kültür Üzerine Düşünceler*. Sevim Kantarcıoğlu (Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Feuerbach, L. (1957). *The Essence of Christianity*. George Eliot (Trans.). New York: Harper&Row.
- Freud, S. (1961). *The Future of an Illusion-The Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. James Strachey, (Trans.). New York: The Hogarth Press Ltd.
- Freyer, H. (1964). *Din Sosyolojisi*. T. Kalpsüz (Çev.). Ankara: Ankara Üni. İlahiyat Fakültesi Yay.
- Güneş, A. (2014). Sosyolojik Olarak Din Ve Toplum İlişkileri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 153-164.
- Güngör, E. (1990). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken.
- Güngör, E. (1997). *İslam’ın Bugünkü Meseleleri*. İstanbul: Ötüken.
- Güvenç, B. (1984). *İnsan ve Kültür*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Janet, P. ve Seailles, G. (1978). *Mezahib ve Matalib*. Elmalılı M. Hamdi Yazır (Çev.). İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım.
- Jung, C. G. (1995). *Psikoloji ve Din*. Ender Gürol (Çev.). İstanbul: Oluş.
- Kaçar, B. Z. (2010). *Çepnilerde Din Ve Sosyal-Kültürel Hayat (Giresun Örneği)*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kahraman, A. (1984). *Dinler Tarihi*. İstanbul: Marifet Yay.
- Kılıç, R. (2013). Din ve Kültür İlişkisi Üzerine Felsefi ve Teolojik Bir Değerlendirme. Fatsa, M. (Ed.). *Geçmişten Günümüze Giresun’da Dinî ve Kültürel Hayat Sempozyumu –I* içinde (ss. 16-21). Giresun: Giresun İl Özel İdaresi Kültür Serisi-2.
- Korlaelçi, M. (1993). Din-Kültür İlişkisi. *Felsefe Dünyası*, 8, 35-47.
- Köktaş, M. E. (1993). *Türkiye’de Dinî Hayat*. İstanbul: İşaret Yay.
- Mengüşoğlu, T. (1988). *İnsan Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Müller, F. M. (2004). *Introduction to the Science of Religion*. Whitefish: Kessinger Publishing.
- Öner, N. (1991). Kültür. *Felsefe Dünyası Dergisi*, 1 (2), 2-7.
- Rosenthal, F. (1965). *Das Fortleben der Antike im Islam*, Zürich ve Stuttgart.
- Sezen, Y. (1988). *Sosyoloji Açısından Din*. İstanbul: Marmara Üni. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay.
- Sezgin, F. (2008). *İslam’da Bilim ve Teknik*. Abdurrahman Aliy (Çev.). İstanbul: Entegre Matbaacılık.
- Spencer, H. (1947). *İlk Prensipler*. Selmin Evrim (Çev.). MEB Yay.
- Taplamacioğlu, M. (1983). *Din Sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üni. İlahiyat Fakültesi Yay.
- Türkdoğan, O. (1977). *Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları*. İstanbul: Sebül Matbaacılık.

- Uyanık, M. (2008). Gençlerimizin Din-kültür ve Kimlik İlişisini Kurgulamasında Peygamberimizin "Bir Sosyal Model" Olarak Sunumu. *Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü Sempozyumu* (11-12 Mayıs 2007), Konya: Konya İlahiyat Fakültesi Derneği, 77-101.
- Wach, J. (1987). *Din Sosyolojisine Giriş*. B. İnandı (Çev.). Ankara: Ankara Üni. İlahiyat Fakültesi Yay.
- Turan, Y. (2018). Yalnızlıkla Başa Çıkma: Yalnızlık, Dini Başa Çıkma, Dindarlık, Hayat Memnuniyeti ve Sosyal Medya Kullanımı. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22/(1), 395-434.
- Yazar Yok (2014). *Türkiye'de Dinî Hayat Araştırması*, Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.

Summary

Culture is a concept that expresses the whole of the life style of a nation, a people or a community. In this context, the culture that science, art, morality, law, custom, tradition and as a member of society, including other trends and habits by human presents a complex structure. Each society culture is different due to they have specific meaning and value system. Therefore, it is not possible to collect all cultures under one and the same universal ladle. Religion is the most important dominate factors that culture is consist of the elements, morality, law, politics, economics, etc. In addition to the explanations of the ontological and cosmological issues such as the existence of God, their existence, the creation of the world, the religions introduced rules about the moral and legal rules governing social life. Therefore, religion is decisive in determining the essence of human-God, human-nature and human-human relationship.

Religion, which regulates the relationship between human and holy, at the same time has been influential in the field of values as it determines what moral good and bad is, and has shaped human behavior and life styles. In this respect, religion has been one of the determining factors in the construction of cultures and civilizations as well as the motivation of many events taking place in the historical process. Instead of the religion-centered paradigm in the religion-culture relationship, the social scientists who adopted the human centered paradigm proposed naturalistic theories about the origin and essence of religion by rejecting the autonomy of religion. According to these sciences, religion is a "cultural/human construction", that is, it has no divine origin and it is the product of nature, society or man.

In such approaches, the supernatural and metaphysical dimension of religion is rejected by acting from the belief systems of primitive societies. These approaches, which see religions as the same status as worldly doctrines, are far from grasping their specific spiritual dimension, nature and function that distinguishes them from religious other worldly systems. For no worldly system has not been able to provide answers to questions about human existence world, such as religion, that will satisfy the human spirit and mind. Also divine religions are not of human origin, they were sent by Allah through prophets. These universal religions are transcendent to nature, civilization and culture. It is a mistake to see them as simple moral elements of culture, such as primitive tribal religions and philosophical doctrines.

Religion which is older than philosophy, morality, art, law and culture, is not true to defined as different aspects of the same thing. The specific supernatural dimension of religion distinguishes it from cultural units such as law, art, morality and education. Therefore, religion is not one of the subunit of culture and cannot be isolated from it. Because religion, through its own logic, penetrates all fields of culture.

It is expected that the religious, political, economic and other cultural elements, which are indispensable elements of social structure, are in harmony with each other and there will be no conflict between them. Therefore, religions, especially during the rising, transformed the elements of conflict in the social structure in accordance with their own principles or adapted itself to the existing structure. In other words, instead of constructing a new society by eliminating cultural elements, religion made suitable cultural values with own principles. Since religion is one of the elements that determine the traditions and customs of society, those who grow up in that society will be brought up under the influence of religious values.